

BİLİMSEL YAYINDA YAZARLIK VE YAZARLIKTA ETİK SORUNLAR AUTHORSHIP IN SCIENTIFIC RESEARCH AND ETHIC PROBLEMS IN AUTHORSHIP

Osman İNCİ

Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Üroloji Anabilim Dalı, EDİRNE

ABSTRACT

Introduction: The violations are known to be quite more than it is expected in scientific research and principles of publishing ethics. Many people and institutions that have the good sense to do the right thing on this matter want to determine the written rules clearly and certainly, make the ethics education obligatory, make the written texts prepared, which scientists should take an oath.

The most common non-ethical attitude towards scientific publications is based on the authorship. In a study among scientists in the USA (n=3247), a few scientists stated that some people are held the title of “author” unfairly, and it is the 10% of all. During the ethics workshops, the information about their countries presented by foreign guest lecturers is not quite different from the workshops in Turkey.

Who should be the authors in a manuscript? This issue is classified by “International Committee of Medical Journal Editors” as followings:

- substantial contributions to conception and design,
- acquisition, analysis and interpretation of data,
- drafting the article or revising it critically for important intellectual content, the revising of the last format and agreeing with the comments and final approval of the version to be published.

On the other hand, there are some guidelines which are insufficient for being an author:

- being responsible for the department in the case of a research report,
- funding for the conduct of the research,
- making contributions to the collection of data and general supervision of the research group,
- making statistical evaluations,
- making contributions to the others’ study only in writing stage

The first author is the person who has done the thesis in the articles created by the theses. Thesis consultants could be the second or third name. The student would become a co-author and the owner of the research idea would be a principal author if the thesis was not the student’s idea and the majority of the study was carried out by the idea developer (consulter, administrator).

The most common non-ethic behavior is that some people making no or less contribution to the scientific research are considered to be an author such as ghost, honorary and gift authorship due to merely their titles and positions. Moreover, there are some non-ethic conduct such as the ones not written despite deserving (missing authorship), the ones not written in their deserved order, the changes in the order, the removal of the name, the addition of a new author.

As a precaution, a protocol should be identified and put the signatures to the protocol before starting to analyze the main ethic principles such as the determination of the authors to be taken part in the publish, the order of the names, the coherence of the authors during the assessment of the data, writing a letter of thanks to the contributions undeserving the authorship.

Key words: Ethic, Right of author

ÖZET

Bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerinde yaşanan ihlallerin sanıldığından çok daha fazla olduğu bilinmektedir. Bu konuda duyarlılığa sahip birçok kişi ve kurum önlem olarak: açık ve kesin yazılı kuralların belirlenmesini, etik eğitimin zorunlu kılınmasını, bilim insanlarının titizlikle uymaya yemin edecekleri yazılı metinlerin hazırlanmasını istemektedirler. Bilimsel yayınlarda en yaygın etik dışı davranış Yazarlıkta yaşanmaktadır. ABD’de bilim insanları arasında yapılan bir araştırmada (n=3247); hakkı olmayanlara yazarlık verdiklerini bildirenlerin sayısı %10’dur.

Bir yayında kimler yazar olmalıdır? Bu soru “Uluslararası Tıp dergileri Editörler Birliği” tarafından şöyle sınıflanmıştır:

- i. Çalışmanın planlamasına, tasarımına katılma,
- ii. Verilerin incelemesine ve yorumlarına katılma,

- iii. Bilimsel yayını hazırlama, önemli oranda düşünsel katkı ve düzeltme yapma,
- iv. Son biçimini gözden geçirme, yoruma katılma ve onay verme.

Yazar olmaya yetmeyen durumlar ise:

- i. Araştırmanın yapıldığı bölümün sorumlusu olmak,
- ii. Araştırmanın gerçekleşmesi için maddi katkı sağlamak,
- iii. Veri toplamasına katkı sağlamak, denetlemek,
- iv. İstatistiksel değerlendirmeleri yapma,
- v. Başkalarının çalışmasına sadece yazım aşamasında katkı sağlamadır.

Tezden üretilen makalelerde ise tezi yapan birinci isimdir. Tez danışman(lar)ı ikinci, üçüncü isim olabilir. Tez; öğrencisinin fikri değilse ve çalışmanın çoğunu fikri geliştiren (danışman, yönetici) yapmış ise öğrenci ancak ortak yazar olur, araştırma fikrinin sahibi başyazardır.

Anahtar Kelimeler: Etik, Yayın etiği, Yazarlık hakları, Etik yanıltmalar

GİRİŞ

Dünyada ve Türkiye’de araştırma ve yayın etiğine aykırı davranışların son yıllarda ciddi boyutlara ulaştığı görülmektedir. Sorunun öneminin farkında olan bilim insanları çözüm için öncelikli olarak araştırma ve yayın etiğini kesin yazılı kurallara bağlamaya çalışmaktadırlar. Türkiye adresli bilimsel yayınlarda, son 25 yıl ortalamasında Dünya’da 20. sırada yer almamız ve son 10 yılda çıkışımızı istikrarlı bir şekilde sürdürerek 19. sıraya yükselmemiz, bilim ve aklı önceleyen herkesi sevindirmekle birlikte yine de ihtiyatla karşılanmıştır. Ülkemizde araştırma olanakları, bilim kültürü, bilimsel ortam, yayınların niteliği, yazarlar ve diğer bulgular ciddi endişe nedenleriydi. Özellikle akademik atama ve yükseltilmelerde bilimsel performansın ölçüt alınması ve çok sayıda yayın yapma baskısı etik yanıltmaları arttıran en önemli öğe olmuştur. Etik yanıltmalarda ulusal ve uluslararası örneklerde her yıl giderek artma görülmektedir.

Bilimsel araştırma ve yayınlarda etik dışı davranışların ülkenin bilimsel geleceğini tehdit eder boyutlara ulaşması karşısında 600 kadar duyarlı öğretim üyesi Kasım 2005’de “bilimsel ve etik değerlere saygı çağrısı” bildirisi yayınlamıştır¹. Birçok bilim kurumu (YÖK, Üniversiteler, TÜBA, TÜBİTAK), vakıf ve dernekler etik yönergeler çıkartmış, komisyonlar kurmuş, çalıştaylar düzenlemiş, kurslar açmış ve ayrıca disiplin yönetmeliklerini değiştirerek önlemler almayı sürdürmüştür.

Nature dergisinin 6 Eylül 2007 tarihli Türkiye adresli intihal (aşırma) haberi ve 67 yayının geri çekilmesi Türk bilim çevreleri üzerine kâbus gibi çökmüştür. “Türkiye Bilimler Akademisi ” bilim etiği çağrısı yapmıştır (www.tuba.gov.tr). Çağrıda özellikle bilim etiği eğitimi, bilim insanlarının uymaya yemin edecekleri kuralların belirlenmesi, di-

siplin yönetmeliklerinde sert yaptırımların ve cezaların titizlikle uygulanması istenmektedir. Çağrı “*Bilim ahlakına aykırı olduğu gözlenen her türlü davranışa duyarlı olmak ve gerekli tepkiyi göstermek, ihlallerin üzerine... kararlılıkla gitmek, bu kararlılığı gösteren meslektaşlara destek vermek görevimizdir.*” cümlesi ile de sorumluluğumuzu ayrıca anımsatmaktadır. Yalan ve yanlış karşı çıkmayan bilim insanı değildir. Birçok Avrupa ülkesinde bilimsel yanıltma yaptığı saptanan kişiler çok etkin bir şekilde izole edilmekte ve dışlanmaktadır. Bu kişiler bilim çevreleri içinde tüm itibarlarını kaybederler ve en azından aynı ortamda çalışamazlar. Bizim ülkemizde ise durum kaygı vericidir: Bu kişiler Doçent, Profesör, Dekan, Başbakanlık müsteşar vekili hatta milletvekili olabilmekte, idari görevlerini dahi bırakmamakta ve hatta yeniden atanmaktadırlar.

Bilimsel dürüstlük için yalnızca bilimsel kurumların, bilim çevrelerinin etkinliği, tutum ve davranışı yetmemektedir. Yaşadığımız koşullar, sosyal çevre, toplumsal duyarlılık ve toplumun ahlaki ölçütleri bilim etiğini yakından etkiler. Bilim insanı bir başka gezegende yaşamıyor. O da bu toplumun bireyidir. Ancak çok önemli bir “rol model” üstlenmiştir. Bu önder olma görevi ona ciddi sorumluluklar yüklemektedir. Toplumsal Etiği yönlendirme ve toplumsal yozlaşmayı önleme gibi ciddi bir işlevi de vardır. Bilim insanı edeplidir. Çağlar boyu böyle olmuştur. Ebubekir Razi Eyvani (865–925), olması gerekeni bir cümle ile özetlemiştir: “*Bir dirhem ilim, bin okka edebe muhtaçtır.*” Başka söze gerek var mı?

Bilimsel yayın yanıltmalarında çalma, sahtecilik ve çarpıtmaya çok sert yaptırımlar gerektirecek yeni düzenlemeler istenmektedir. Bize özel bazı etik dışı davranışlarda vardır; örneğin kongreye

özet gönderip basılmasını sağlamak, sonra kongreye gelmemek, gelip posterini asmamak, posterini asıp poster tartışmasına katılmamak, daha sonra bildiri özetini bir unvan yarışmasında kullanmak.

Bilimsel bir araştırmanın nitelikli bir yayına dönüşmesinde ilk basamak yazar(lar)dır. Şüphesiz burada yazarlık hakkı irdelenmelidir. Temel kavram yazar(lar)ın kim(ler) olduğudur. Yazarlık hakkı sorunları dünyada olduğu gibi ülkemizde de sık görülen bilimsel yanılma şeklindedir. Bir bilimsel yayında yazarlık hakkı olmayanların adlarının yazar olarak gösterilmesi, hakkı olanların yazarlar listesinde yer almaması, bildirilerde ve kongre özetlerinde adları olanların makalelerde çıkartılması ya da sıralamanın değiştirilmesi, bildiride ismi olmayanların makaleye eklenmesi, aynı bildiriyi farklı kongrelerde sunarken yazar ismi silinmesi, yeni isimler eklenmesi gibi ahlak ve adalet kavramlarıyla bağdaşmayan örnekler az değildir².

Bir yayında yazar olma ölçütleri “Uluslararası Tıp dergileri Editörleri Birliği” Vancouver anlaşmasına göre³:

- i. Çalışmanın planlamasına, tasarımına katılma,
 - ii. Verilerin incelemesine ve yorumlarına katılma,
 - iii. Bilimsel yayını hazırlama, önemli oranda düşünsel katkı ve düzeltme yapma,
 - iv. Son biçimini gözden geçirme, yoruma katılma ve onay verme olarak belirtilmektedir.
- Yine Birliğe göre yazar olmaya yetmeyen durumlar ve katkılar ise:
- i. Araştırmanın yapıldığı bölümün sorumlusu olmak,
 - ii. Araştırmanın gerçekleşmesi için maddi katkı sağlamak,
 - iii. Veri toplamasına katkı sağlamak, denetlemek,
 - iv. İstatistiksel değerlendirmeleri yapma,
 - v. Başkalarının çalışmasına sadece yazım aşamasında katkı sağlama olarak belirtilmektedir.

Amerikan Fizik Topluluğu’nun yazarlık tanımı: “Yazarlık, konu açısından, tasarım açısından, yaratılma açısından ya da yorumlama açısından

araştırmaya belirgin bir şekilde katkı sağlayan kişi ile sınırlandırılmalıdır” şeklindedir⁴.

Yazarlarda İsim Sıralama Ölçütleri:

Yazar listesinde birinci sıra üzerinde çalışılacak soruyu ortaya koyandır. Bir bilimsel çalışmada en önemli bölüm araştırmaya değer sorunun ortaya konmasıdır. Soruyu belirleyen ve hipotezi oluşturan çoğu kez aynı kişidir. Hipotezi kuran aynı kişi değilse o zaman hipotezi kuran ikinci sırada yer alır. Üçüncü sıra ise araştırmanın yönetimini oluşturmaktadır. Bundan sonrası ise araştırmaya yapılan katkı oranında yerleştirilir. Uygulamacının sıradan günlük uygulamaları yazarlık hakkı vermez. Ancak çalışmaya yeni bir yöntem ve uygulama ile katkıda bulunan kişi teknisyen de olsa yazarlık hakkı kazanır. İstatistik için yazarlık hakkı ancak araştırmanın tümünün söz konusu istatistiksel yöneme dayanması durumunda kazanılır⁵.

Bir başka görüş ise “ilk yazar projenin oluşturulmasında, yürütülmesinde asıl sorumluluğu yüklenen ve makalenin ilk şeklini yazan kişi olmalıdır. Diğer yazarlar katkılarına göre sıralanmalı, ... yayında adı bulunan kıdemli araştırmacı ya da birim başkanı araştırma ile ilgili en büyük mesuliyeti taşıyan kişi sayılır. Makaleyi yazan kişi de o ise adını ilk yazar olarak, değilse genellikle son yazar olarak sıralaması genel bir görüştür”⁶.

“Bir eserde saptanan etik yanılmadan tüm yazarlar sorumludur” ilkesi yazarlar arasında sorumluluğun bölüşülmesi gereğini ortaya koymaktadır. Ayrıca multidisipliner ortak bir yayında her disiplinin uzmanı kendi alanı ile ilgili bulguların sorumluluğunu taşır. Bir disipline ait yanılmadan diğer yazarları korumak, kimin suçu olduğunu belirtmek için bir dip not (ortak çalışma protokolü) gereklidir.

Yayında yer alacak yazar adlarının tespiti, sıralaması, verilerin değerlendirilmesinde yazarlar arasında uyum sağlanması, yazarlığı hak etmeyen katkılara teşekkür edilmesi gibi temel etik ilkeler başlangıçta bir protokol ile belirlenmelidir. Araştırma ve yayın sürecinde protokole imzası bulunanların ortak kararı olmadan öncekilerden çıkarma ya da yeni yazar eklenmesi yapılmamalıdır.

Yazar(lar) makalenin adından kaynaklara kadar her süreçte yazımdan sorumludur. Makalenin okuyucuya ulaşmasından sonra olası eleştiri ve itirazları önlemek için her dergi bütün yazarların im-

zasını taşıyan bir onay belgesi ister. Yayın hakkı devir formu bilimsel yayın etiği ilkeleri çerçevesinde yasal bağlayıcıdır.

Tezden Üretilen Makalelerde Yazarlık Hakkı ve İlk Yazarlık:

Tez'in gerçek sahibi yapandır. "Tez yapanındır." Makalede birinci yazar tezi yapandır. (Yüksek lisans, doktora öğrencisi, asistan, araştırma görevlisi). Tez danışman(lar)ı ikinci, üçüncü sırada yer alabilir. Tez öğrencinin fikri ise ve tez çalışmalarının çoğu öğrenci tarafından ve zamanında yapıldı ise öğrenci birinci isimdir. Ancak tez "A"nın fikri ise ve "A" çalışmanın çoğunu yapmışsa (makale yazılımı dahil) bu durumda "A" birinci isim öğrenci ortak yazar olur. Eğer öğrenci ve "A"nın katkıları eşitse ve hatta eşite yakınsa tez sahibi "öğrenci" birinci isim olmalıdır. Genç araştırmacılar cesaretlendirilip ödüllendirilmelidir.

Öğrenci tezi tamamlayamazsa, sunamaz, savunamaz ve belirli sürede yayına hazırlayamaz ise o zaman teze ait tüm haklar tez yöneticisine geçer. Eğer yazılan makale dergi tarafından reddedilir ve öğrenci verilen sürede (örneğin 6 ay) yeniden hazırlayıp sunmazsa ilk olma yazar hakkını kaybeder. Yine yönetici yeteri kadar çabalar ve öğrenciye ulaşamazsa, öğrencinin tezi bıraktığı durumda tezden üretilecek makalelerde yazarlık hakkını kullanabilir. Ancak öğrenci ortak yazardır. Özellikle Tıpta uzmanlık tezlerinde ve Eğitim hastanelerinde gözlenen bu durum bir protokol düzenlemesi ile çözülebilir. Tezi belirli sürede (12 ay normal sayılabilir) yayına dönüştürmeyen tez sahibi birinci yazar olma hakkını kaybedebilir.

Yazarlık ve Etik Sorunlar

a) Hayali (sanal ya da gölge) yazarlık veya onursal yazarlık: Bilimsel araştırma ile ilgili hiçbir katkısı bulunmamasına karşılık, yazının kolay kabul edilip basılmasını sağlayacağı düşünülerek yazar ilave edilmektedir. Batıda para karşılığında da yapılan bu etik yanıltma genellikle firmaların ürünlerini tanıtmak amacıyla yaptıkları bir etik dışı eylemdir.

b) Armağan yazarlık: Genç araştırmacıların, çalışma ile hiç ilgisi olmayan ya da çok az ilgisi olan kişileri (hocalarını, şefleri vb.) konumları ve ünvanları nedeniyle yazarlar listesine ilave etmeleridir. Bazen bu yöneticiler (Anabilim dalı, Bilim Dalı Başkanları, Şef ve Şef Yardımcıları vb.) tara-

findan zorla da yaptırılmaktadır. Burada amaç yayın sayılarının göreceli olarak artmasıdır. Çok merkezli çalışmalarda yaygın olarak yapılmaktadır.

Son yıllarda özellikle armağan yazarlığı farklı şekilleri ortaya çıkarmaktadır. Farklı merkezlerde antlaşmalı gruplar oluşmakta, bir grubun yaptığı çalışmaya diğer grubun isimleri eklenmektedir. Bu gruplaşmalarda: bilimsel araştırma ve yayın yapmanın dışındaki (ideolojik, siyasi?) aidiyetler, destek olmalar etkindir.

Birkaç yıldır yeni etik dışılıklar saptanmıştır. Doçentlik sınavı giriş yayın ön koşuluna aşmak için birbirlerinin tezinde karşılıklı birinci isim yazar olunmuş örnekler vardır. A'nın tezine (uzmanlık, doktora) B birinci yazar, B'nin tezine A birinci yazar olmakta, böylece doçentlik yayın ön koşulunu sağlamış olmaktadır. Bunun patenti ülkemize mi ait olmalıydı?

c) Yazarlık haklarına saygı duymamak:

Yukarıda belirtilen yazar olma ölçütleri kapsamına girmeyenlerin yazar kadrosuna yazılmaları yanlış. Eğer yazılırsa haksız yazarlık, hak ettiği halde yazılmazsa eksik yazarlık ortaya çıkar. Ayrıca hak ettiği sıraya yazmamak, araştırmaya katkısı açık biçimde diğerlerinden daha az olan birisini yazarlar listesinde daha üst sıralara koymak, sıra değiştirmek, yazar silmek aynı derecede saygısızlıktır.

Research Trends'in 2006 yılı Türkiye adresli yayınların bilim dallarına dökümünde Tıp %34 ile birinci sıradadır. Yayın artış nedenleri arasında "Atama ve yükseltme" ölçütleri yanı sıra Sağlık bakanlığı atama ölçütlerinde yayınlara puan verilmesi önemli etkenlerdir⁷. Bilim atfı dizini taraması kapsamındaki dergilerde yayınlanan makaleler esas alınmaya başlandıktan sonra Armağan yazarlık sayısı da artmıştır. Ancak uluslararası bilim çevrelerinde ki yazarlıkta etik dışı davranış az değildir. ABD'de yapılan bir araştırmada (n=3247) yanlış davranışta bulunduklarını kabul eden bilimcilerin %10'u hakkı olmayanlara yazarlık verdiklerini kabul etmişlerdir. Doçentlik sınavı Etik komisyonu 2006 kayıtlarında yazarlıkta etik dışı davranışta bulunduklarından dolayı ceza alanlar %47'dir. Yazarlık haklarına saygısız davranışı belgeli olduğu halde "suçsuz" bulunanlar hariç!

Bilimsel araştırma ve yayın etiği yanıltmaları sanıldığından çoktur. Bazılarını kanıtlamak (çarpıt-

ma, uydurma, sonuç değiştirme) çok zor, hatta olanaksızdır. Ancak yazarlıkta etik sorunlar kolay kanıtlanabilir. Önlem olarak kesinlikle “bilimsel iklim” yaratmak zorundayız. Etik dışı davranışlar üzerine kararlılıkla gidilmelidir. Akademik ve idari yükseltmeler liyakat ve bilimsel performans ölçütlerine göre olmalıdır. Bilimsel araştırma ancak bilimsel ortamda olur. Üniversite yönetimleri ve Sağlık Eğitim-araştırma merkezleri (Hastaneler) bilimsel liyakat esaslarına uygun yapılmalıdır. Yönetim kültürü ve bilim kültürü olmayan ortamlarda bilimsel çalışma da olmaz. Etik bir bütündür. Toplumsal, yönetsel, siyasal etiğin bilim etiğini de çok yakın olarak etkilediğini hepimiz bilmekteyiz.

KAYNAKLAR

- 1- **Bilimsel ve etik değerlere saygı çağırısı:** Cumhuriyet Bilim ve teknoloji (CBT) dergisi 972: 3, 2005.
- 2- **Büken NO:** Türkiye örneğinde akademik dünya ve akademik etik. Hacettepe Tıp Dergisi 37: 164-170, 2006.
- 3- **Ruacan Ş:** Bilimsel araştırma ve yayınlarda etik ilkeler. <http://www.karto.itu.edu.tr/derslerimiz/etik/sruacan2.pdf>
- 4- **Ünal S:** Sorularla Bilimsel araştırma ve bilimsel yazıların etik açısından sorgulanması, sendrom akademik düşünce platformu: 2: 6-12, 2007.
- 5- **Oğuz NY:** Bilimsel yayın etiği. Klinik psikiyatri 2: 153-159, 1999.
- 6- **Töreci K:** Yayın etiği II. bölüm. Endokrinoloji de diyalog 1: 3, 2004. <http://www.endokrin.com/endokrin/index.php/?categories/c1s3p137.html>
- 7- **Türkiye: Araştırma verimi üzerine politikanın etkisi** (çeviren: Hasan Seçen, Ramazan Altuntaş) CBT 1073: 20, 2007 (aslı için www.info.scopus.com/researchtrends/Issue1-Research-Trends.pdf).